

O'ZBEKISTON BYUDJETLARARO MUNOSABATLARINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI (NAVOIY VILOYATI MISOLIDA)

Tuksanov Damir Xalnazarovich

O'zbekiston Respublikasi Toshkent

Bank-moliya akademiyasi 2-kurs tinglovchisi

O'zbekiston iqtisodiy siyosatida byudjetlararo munosabatlar muhim o'rin tutadi. Ular mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligini ta'minlash, hududlar o'rtasida tenglikni ta'minlash va resurslarni samarali taqsimlash uchun asosiy mexanizm hisoblanadi. Navoiy viloyati misolida byudjetlararo munosabatlarning xususiyatlari va ularni takomillashtirish yo'llari ko'rib chiqiladi. Byudjetlararo munosabatlar davlat moliya tizimining muhim qismi bo'lib, davlat daromadlarini markaziy va mahalliy darajada taqsimlashni boshqaradi. Ushbu tizim moliyaviy resurslarni samarali boshqarish, hududlararo iqtisodiy tenglikni ta'minlash va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish kabi vazifalarni bajaradi. Navoiy viloyati O'zbekistonda kon sanoati va boshqa strategik tarmoqlar bilan ajralib turadi. Ammo hududning iqtisodiy o'sish salohiyatidan to'liq foydalanish uchun byudjet tizimida takomillashtirish talab etiladi.

Navoiy viloyati iqtisodiyoti asosan kon sanoati va sanoat ishlab chiqarishga asoslangan. Hudud davlat byudjetiga sezilarli daromad keltiradi, lekin ushbu mablag'larning katta qismi markaziy byudjetga o'tkaziladi. Bu mahalliy darajadagi infratuzilma va ijtimoiy xizmatlarni moliyalashtirishning cheklanganligi hamda hududiy ehtiyojlarni qondirish uchun resurslarning yetishmasligiga olib keladi. Mahalliy byudjetlar yetarli darajada mustaqil emasligi sababli, viloyatning o'z ehtiyojlarini qondirish qobiliyati cheklangan. Ushbu holat iqtisodiy rivojlanish sur'atlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Navoiy viloyati misolida quyidagi asosiy muammolar aniqlangan: moliyaviy resurslarning notekis taqsimlanishi sababli hududlar o'rtasidagi iqtisodiy farqlar chuqurlashib bormoqda; mahalliy byudjetlarning barqarorligini ta'minlashda qiyinchiliklar mavjud; hududiy infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi mahalliy infratuzilma va ijtimoiy dasturlarni rivojlantirish uchun mablag'larning yetishmasligiga sabab bo'lmoqda.

Byudjetlararo munosabatlarni takomillashtirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim. Moliyaviy resurslarning teng taqsimlanishini ta'minlash uchun hududlarning iqtisodiy imkoniyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda, soliqlarni markaziy va mahalliy byudjetlar o'rtasida qayta taqsimlash tizimini joriy etish kerak. Soliq daromadlarining bir qismini mahalliy byudjetda qoldirish Navoiy viloyati uchun iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi. Mahalliy daromad manbalarini

kengaytirish uchun viloyat iqtisodiyoti uchun yangi daromad manbalarini rivojlantirish zarur. Masalan, qishloq xo'jaligi, turizm va kichik biznesni rivojlantirish orqali mahalliy byudjetni mustahkamlash mumkin. Mahalliy infratuzilma, transport va kommunal xizmatlarni rivojlantirish uchun davlat va xususiy sarmoyalarni jalb qilish kerak. Bu mintaqaviy iqtisodiyotni rivojlantirish uchun mustahkam asos yaratadi. Byudjet mablag'larining maqsadli sarflanishini monitoring qilish uchun zamonaviy texnologiyalar va ochiq platformalarni joriy etish muhimdir. Bu resurslardan samarali foydalanishni ta'minlaydi.

Byudjetlararo munosabatlarni tartibga solishda O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchilik bazasi muhim ahamiyatga ega. Xususan, "Byudjet kodeksi" mamlakatda byudjet munosabatlarini tartibga soluvchi asosiy huquqiy hujjat hisoblanadi. Ushbu kodeks byudjet mablag'larini shakllantirish va taqsimlash mexanizmlarini, hududiy byudjetlarning huquq va majburiyatlarini belgilaydi. Shuningdek, "Mahalliy davlat hokimiyati to'g'risida" gi qonun mahalliy hokimiyat organlarining moliyaviy mustaqilligini oshirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu hujjatlar asosida byudjet mablag'larini taqsimlashda shaffoflikni ta'minlash, mahalliy ehtiyojlarni hisobga olish va hududlarning barqaror rivojlanishiga erishish maqsadida yangi mexanizmlar ishlab chiqilishi kerak.

Byudjetlararo munosabatlarni yanada takomillashtirishda qonunchilik bazasining roli faqat amaldagi qonun hujjatlari bilan cheklanmasligi kerak. Quyidagi yo'nalishlarda qonunchilikni rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar keltiriladi:

- 1. Hududiy moliyaviy mustaqillikni kuchaytirish bo'yicha normativ-huquqiy bazani kengaytirish**
 - Byudjet kodeksiga mahalliy hokimiyat organlariga soliqlarni belgilangan darajada o'z ehtiyojlariga mos ravishda boshqarish huquqini beruvchi normalarni kiritish.
 - Mahalliy daromad manbalarini kengaytirish uchun iqtisodiy rivojlanishga yo'naltirilgan yangi qonunchilik mexanizmlarini ishlab chiqish.
- 2. Byudjet mablag'larining shaffofligini oshirish bo'yicha qonun hujjatlari**
 - Byudjet mablag'larining shakllanishi va ulardan foydalanishni nazorat qiluvchi mustaqil monitoring institutlarini qonuniy jihatdan belgilash.
 - Davlat byudjeti va mahalliy byudjetlarning ijrosiga oid ochiq ma'lumotlar bazasini yaratish.
- 3. Hududiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlashga oid davlat dasturlari**
 - Hududiy infratuzilmani rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash uchun grantlar va subsidiyalar ajratishni tartibga soluvchi huquqiy asoslarni kuchaytirish.

- Xususiy sektor bilan davlat o'rtasida hamkorlikni kengaytirish uchun davlat-xususiy sheriklik (DXSh) bo'yicha qonunchilikni takomillashtirish.

4. Hududlararo moliyaviy tenglikni ta'minlash

- Hududiy rivojlanish ko'rsatkichlariga asoslangan differensial moliyalashtirish mexanizmlarini belgilovchi yangi qonunchilik aktlarini qabul qilish.
- Kam rivojlangan hududlarga ustuvorlik beruvchi davlat mablag'larini taqsimlash tartibini qonunchilik darajasida mustahkamlash.

5. Innovatsion moliyaviy boshqaruv tizimini rivojlantirish

- Raqamli texnologiyalar asosida moliyaviy boshqaruvni takomillashtirish uchun qonuniy asoslarni yaratish.
- Byudjet mablag'laridan foydalanishda zamonaviy texnologiyalar va sun'iy intellektdan foydalanishni tartibga soluvchi huquqiy normalarni belgilash.

Yuqoridagi yo'nalishlar orqali O'zbekiston Respublikasining byudjetlararo munosabatlarni tartibga soluvchi huquqiy baza yanada mukammallashtiriladi va bu hududlarning iqtisodiy mustaqilligini oshirish, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va davlat byudjetini samarali boshqarish imkonini beradi.

Byudjetlararo munosabatlarni takomillashtirishda xalqaro tajribani o'rganish va uni mahalliy sharoitlarga moslashtirish foydali bo'ladi. Masalan, Germaniya, Kanada va Avstraliya kabi mamlakatlarda hududlararo moliyaviy tenglikni ta'minlashga qaratilgan samarali mexanizmlar mavjud. O'zbekiston ushbu tajribadan foydalanib, hududlar o'rtasidagi iqtisodiy notekislikni kamaytirishi mumkin. Byudjetlararo munosabatlarni takomillashtirish O'zbekiston iqtisodiy siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Navoiy viloyati misolida quyidagi takliflar ilgari suriladi: soliq tushumlarining muayyan qismini mahalliy byudjetda qoldirish; mahalliy infratuzilma va ijtimoiy xizmatlarga sarmoya kiritishni ko'paytirish; hududiy rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishda xalqaro tajribadan foydalanish; byudjet tizimida shaffoflik va hisobdorlikni oshirish. Ushbu chora-tadbirlar mahalliy hokimiyatning moliyaviy mustaqilligini oshirishga, hududlarning barqaror rivojlanishini ta'minlashga va mamlakat iqtisodiy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Yuqorida taqdim etilgan tahlil va takliflar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda byudjetlararo munosabatlarni takomillashtirish hududlarning barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, Navoiy viloyati misolida ko'rilgan muammolar va yechimlar ushbu hududning iqtisodiy salohiyatini to'liq amalga oshirish imkonini beradi. Moliyaviy resurslarning teng taqsimlanishi, mahalliy byudjetlarning mustaqilligini oshirish, infratuzilma rivojiga e'tibor qaratish va

shaffoflikni kuchaytirish orqali nafaqat mintaqaviy, balki milliy iqtisodiy barqarorlikka erishish mumkin. Shu bilan birga, qonunchilik asoslarini yanada takomillashtirish va xalqaro tajribadan samarali foydalanish ushbu jarayonni tezlashtirishga xizmat qiladi. Byudjetlararo munosabatlarni isloh qilish orqali davlatning umumiy iqtisodiy siyosati yanada samarali va barqaror bo'lishi ta'minlanadi.

Manbalar ro'yxati

1. Axmedov, R. (2018). "Byudjetlararo munosabatlarning takomillashtirilishi: nazariya va amaliyot." Toshkent: Iqtisodiyot va moliya nashriyoti.
2. Bird, R. M., & Smart, M. (2002). "Intergovernmental Fiscal Transfers: International Lessons for Developing Countries." *World Development*, 30(6), 899–912.
3. Safarov, D. (2021). "Byudjet siyosatida mintaqaviy strategiyalar va ularning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligi." Toshkent: Iqtisodiyot va rivojlanish nashriyoti.
4. Shah, A. (2007). "Fiscal Decentralization and Governance: A Cross-Country Analysis." In *Handbook of Fiscal Federalism*, Edward Elgar Publishing.
5. Tursunov, Sh. (2020). "Hududiy moliyaviy resurslarni boshqarishda innovatsion yondashuvlar." *O'zbekiston Milliy universiteti ilmiy jurnali*.